



Karasszon Dénes

Két nemzet orvosa

A világjáró Duka Tivadar emlékezete

A mögöttünk hagyott 20. század harmincas éveitől énekeljük a versfaragó Szigethy Ferencnek egykori ének- és zene-tanárunk, a legendás hírű H. Bathó János által megzenésített „Válásra int immár az óra...” kezdetű búcsúdálát, amely a sírjáig kísér minden volt pataki diákot. A száz éve elhunyt Duka Tivadar e nótát még nem énekelhette, de bizonyosan ismerte a „Bodrog-parti Athén” varázsát, amely az ő lelkét is rabul ejtette.

Duka Tivadar evangélikus vallású közép-birtokos családban született a Sáros megyei Dukafalván 1825. június 22-én. Szülei (dukafalvi és kucsini Duka Ferenc és Szeghy Johanna) abban a korban írtatták be gyermeküket a híres pataki kollégiumba, amikor ott hagyományosan prédikátorokat és politikusokat neveltek, mint mondták: az egyház és a haza javának szolgálatára. (Bár Balsaráti Vitus János, majd Comenius egyaránt a *theologia* és *jurisprudentia* mellett a *philosophia* és a *medicina* tudományának elméleti és gyakorlati oktatására is felkészült, négy fakultásos, teljes *Universitast* álmodott Sárospatak központtal, a reformáció európai terjesztésének szolgálatában.) Élénk volt viszont a diák-egyesületek tevékenysége. Nem maradt ki ebből a jó fellépésű, adottságai alapján diákvezérnek alkalmas Duka Tivadar sem, aki – példaképeihez, a Kollégium volt diákjaihoz: Kossuth Lajoshoz, Szemere Bertalanhoz, Fáy Andrásához, Teleki Lászlóhoz hasonlóan – a lelkészi hivatás helyett in-

kább a jogi pályát választotta, s ezért az eperjesi jogakadémia hallgatója lett.

Egyetemi tanulmányait befejezve Pestre költözött (1845) és patvaristaként ügyvédi irodákban dolgozott, majd ügyvédi vizsgát tett (1846), és a kerületi táblához kapott kinevezést. Nem sokkal később a Pénzügyminisztériumban nyert titkári állást. A fényes politikai pályafutást ígérő jogi pálya állt nyitva előtte, ám itt is példaképeit követte, és a szabadságharc kitörésekor nemzetőrnek jelentkezett. Ezredével előbb a Moson megyei Parndorfban, majd Lipótváron állomásozott. Részt vett a schwechati csatában és bátorságával oly mértékben tűnt ki, hogy Görgey fővezér a VII. (feldunai) hadtest hadnagyává, egyben segédtisztjévé nevezte ki. Duka hadnagy, fővezéri titkár és hadsegéd ettől kezdve Görgey bizalmasaként futárszolgálatban gyakran járt Kossuth kormányzónál. A hadvezetésnél központi beosztásba kerülve felismerte, hogy mekkora károkat okoz a hadviselésnek a seregben pusztító vérhas, a malária, az akkoriban „orosz náthának” nevezett influenza, a hastífusz és a kolera, amely a kiütéses tífusszal együtt meghatározó módon járult hozzá a szabadságharc leveretéséhez. Ott vált világossá számára, hogy a járványok elleni védekezés minden ország számára a honvédelemmel azonos jelentőségű stratégiai feladat.

A világosi fegyverletétel után – már honvéd kapitányi rangban – Görgeyvel és a feldunai hadtest törzsorvosával, köztük



az igazgató-törzsorvos Lumniczer Sándorral, valamint Görgey fő-hadisebészével, Markusovszky Lajossal és másokkal együtt hadifogságba került, de onnan hamarosan megszökött. Graefenbergben keresztül – ahol Priessnitz gyógyintézetében kúráltatta magát – előbb Uckermann báróné Drezda melletti birtokán tartózkodott, majd tovább menekült Párizsba.

Külföldön sem magyar jogi ismereteinek, sem honvéd tiszti rangjának nem vehette hasznát, ezért a külföldi „gyanús elemeket” folyamatosan zaklató titkosrendőröktől hemzsegő Párizsból – Türr István ezredessel együtt – a politikai menekültek iránt sokkal elnézőbb Angliába utazott, ott azonban útjaik különváltak: Türr az angol-török hadsereg tisztjeként vett részt a krími háborúban. Duka Tivadar – nem tudván angolul – egyelőre német nyelvoktatást vállalt egy londoni középiskolában, egyidejűleg – a szabadságharc kimenetelét történelmi szinten befolyásoló járványos betegségek okozta károkon okulva – pályát módosított: orvosi tanulmányokba kezdett az 1733-ban alapított londoni Szent György oktató-kórházban, amelynek híressé vált növendéke volt például a himlő elleni vakinációt is felfedező Jenner Edward. Az angol nyelvben elért gyors előrehaladásnak köszönhetően vizsgáit egyre jobb eredménnyel abszolválta, olyannyira, hogy orvosi oklevelének kézhez vételekor (1853. december 14.) egyik kollégiumi társának és életre szóló jó barátjának édesapja, Sir George Pollock brit-indiai generális ajánlatával állást is kapott: a bengáliai Presidency garnizon tábori orvosává nevezték ki. Párizsból delizsánszon utazott Marseilles-be, onnan hajóval Egyiptomba, majd tovább öszvér- illetve teve-karavánnal. Szuez és Bulak állomásokat érintve 1854. február 14-én érkezett meg Kalkuttába.

Presidencyben nem maradt sokáig: angol felesége családi összeköttetéseinek

köszönhetően a kelet-indiai brit királyi haderő orvos-századosává (1854), majd a Gangesz mellett fekvő Monghyr egészségügyi főnökévé léptették elő. Nem sokkal később (1866) az indiai alkirály székhelyére, Simlába vezényelték. Következő állomáshelyéről, a közeli kaszauli hegyi állomás felügyelő-főorvosi beosztásából – addigi eredményes szolgálatának jutalmául – Darjeelingbe helyezték át (1870). Itt működött orvos-alezredesi rangban elért nyugdíjaztatásáig (1874). Jó húsz évi katonai orvosi szolgálat után tért vissza Angliába, és London nyugati részén, a kvietált és oda visszavonult indiai és gyarmati tisztviselőkről „Asia Minor”-nak nevezett South Kensingtonban telepedett le. Ott élt a Hampshire grófságban fekvő Bournemouthban, 83 éves korában bekövetkezett haláláig (1908. május 5.).

Indiai tartózkodása idején – szolgálati kötelezettségeinek: a kórházak és orvosi rendelők felügyeletének, a járványos betegségek leküzdését, illetve visszaszorítását szolgáló egészségügyi intézkedések szervezésének és ellenőrzésének, a börtönök egészségügyi feladatai ellátásának maradtáktalanul eleget téve – az európai orvos kíváncsiságával érdeklődött az ősi indiai orvoslás titkai iránt. A hatalmas szubtrópusi országban különösen a malária, a pestis, a kolera és a vérhas követelt sok halálos áldozatot, de a himlő elleni küzdelem is állandó feladatot adott. A bengáliai kormányzóhoz küldött egyik hivatalos jelentésében (1855) beszámolt a bennszülött orvosok által gyakorolt hagyományos „himlőzés” (variolizáció) ellenőrzése során szerzett tapasztalatairól.

A járványok elleni küzdelem és a hagyományos indiai orvoslás tanulmányozása során szerzett tapasztalatait, illetve ismereteit kötelességének érezte a járványos betegségektől ugyancsak sűrűn látogatott, ugyanakkor orvosokkal és kórházakkal



mostohan ellátott egykori hazájával megismertetni. Levelezés útján már 1857-ben felvette a kapcsolatot régi barátjával Markusovszky Lajossal; attól kezdve az *Orvosi Hetilapban* és a *Gyógyászatban* sorra jelentek meg szubtrópusi betegségeket ismertető szakközleményei, továbbá a *Vasárnapi Újságban* és más hazai sajtótermékekben az indiai életről és szokásokról, valamint Bengália természeti viszonyairól írott ismeretterjesztő cikkei. Néhány évvel később – az általános amnesztiának köszönhetően – már haza is látogatható (1864). Klagenfurtban meglátogatta Görgey Artúrt; magyar nyelvű szakközleményeinek elismeréseként már 1863. január 13-án levelező tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, továbbá tagja a budapesti Királyi Orvos Egyesületnek. Céljának tekintette, hogy a magyar, az angliai és az indiai tudományos élet között kapcsolatot teremtsen, s azt mind jobban elmélyítse. Közreműködésével angol és indiai tudósokat választottak az MTA külső tagjává, és angol orvosokat hívott tagjai sorába a Királyi Orvos Egyesület.

Indiai szolgálata idején, katonai orvosi működése mellett, nemcsak a kevéssel azelőtt elhunyt, de már akkor híres magyar Tibet-kutató Kőrösi Csoma Sándor sírjának felkutatására, gondozására nyílt lehetősége, hanem – személyes ismeretséget kövve az Asiatic Society könyvtárosaival – eredeti Kőrösi Csoma-kéziratok hiteles másolatainak is birtokába jutott. Kutatásaiban a szerencse is hozzá segített: a kalkuttai főtélelőszék levéltárában felismert egy „*Alexander Csoma de Kőrös*” feliratú szekrényt, amely Csoma Sándor munkásságának utolsó írásos dokumentumait tartalmazta. Közreműködésével az MTA sok „Kőrösi Csoma ereklje”: könyvek, levelek, emléktárgyak birtokába jutott, a Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Gyűjteménye pedig

sok ezer értékes kelet-indiai műtárggyal gyarapodott. Az Indiában gyűjtött sokrétű, gazdag anyag feldolgozására Duka Tivadarnak – természetesen – csak Angliába történt visszaköltözése után volt ideje. Szerencsére a kvietálás számára *otium cum negotiis* jelentett, és ezt a sors is támogatta, jó egészséget és hosszú életet biztosítva számára. Összeállította és alapos életrajzzal kiegészítve Londonban angol, Budapesten magyar nyelven közreadta Kőrösi Csoma Sándor tudományos tanulmányait és életrajzát (1885).

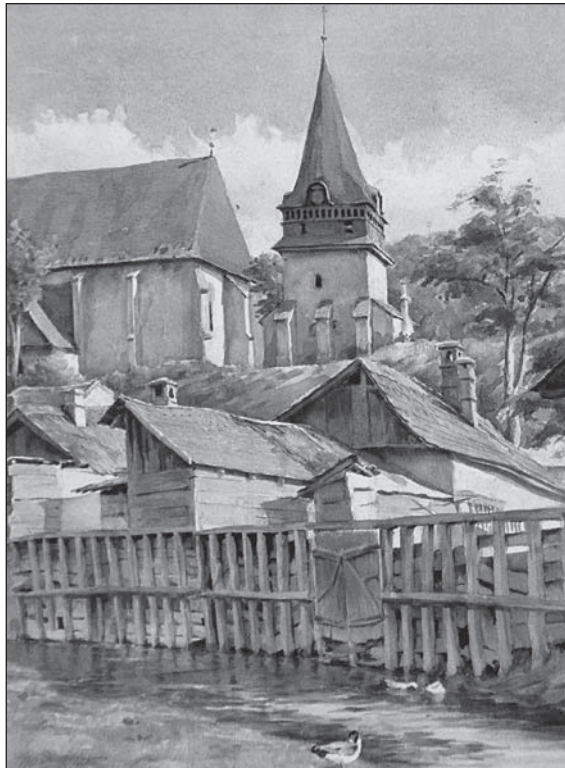
Duka Tivadar a Himalája lábánál is magyar orvos maradt. A budapesti Királyi Orvos Egyesület 1866. évi szeptember 26-án tartott ülésének fő témája volt „Az *ázsiai koleráról*” meghirdetett előadása; az 1885-ben Budapesten üléselőző Nemzetközi Orvos-kongresszuson őt választották a trópusi betegségekkel foglalkozó szakosztály elnökévé. Duka dr. már korábban, 1860-ban a *The Indian Lancet* c. angol nyelvű tudományos közlöny hasábjain ismertette Semmelweisnek a halálos gyermekági láz megelőzésére szolgáló klórvizes kézmosás bevezetésére vonatkozó kutatásait. Nem sokkal később a budapesti Királyi Orvos Egyesület rendkívüli ülésén (1864. május 6.) Semmelweis jelenlétében tartotta meg előadását, így módon személyesen is megismerkedhettek. Ettől kezdve Duka dr. valóságos apológétája lett Semmelweis tanításainak: a londoni Királyi Orvos Társaságban tartott előadásában ismertette tanait. Nemcsak az angol orvosok, hanem a híres Lister is az 1874-től Angliában élő Duka Tivadar írásai révén ismerték meg „az anyák megmentőjének” életét és munkásságát. Hú maradt protestáns hitéhez is: a British Foreign Bible Society képviselőjeként ő vett részt a híres magyar bibliafordító, Károli Gáspár halálának 300. évfordulója alkalmából rendezett akadémiai ünnepségen (1890).



Duka Tivadar széleskörű, kimagasló szervező és szakirodalmi tevékenysége nem maradt elismerés nélkül: tiszteleti tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának (1900. május 4.); rendes tagja a Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland-nek (1884); tagja, választmányi tagja (1884), majd alelnöke (1904) a British Foreign Bible Societynek, díszdoktora a budapesti Tudományegyetemnek (1900), tagja a Szent György Kórház tudományos tanácsának és a londoni Magyar Egyletnek.

„Van-e hangod a beteg hazának / a velőket rázó húrokon?” tette fel a költői kérdést Liszt Ferencnek Vörösmarty. A költőóriás a zene géniuszától várta a „beteg haza”

meggyógyítását. Amit sem írók, költők, muzsikusok, sem politikusok nem tudtak megvalósítani, azt megtették az orvosok, s ebben része volt Duka Tivadarnak is. Az eredményeket: demográfiai mutatóink örvendetes emelkedését, a magyar tudomány Szent-Györgyi Albert orvosi Nobel-díjjal történt kitüntetésével elért nemzetközi elismerését ugyan már nem érthette meg, neve azonban a „Magyar Orvosi Iskola” mestereinek: Markusovszky Lajosnak, Semmelweis Ignácnak, Fodor Józsefnek, Korányi Frigyesnek, Hőgyes Endrének, s orvostudományunk és egészségügyünk más nagyjainak nevével együtt örökre ragyog.



Látkép a haranglábbal